

Munich Personal RePEc Archive

Old and New Regionalism: A Comparative Analysis

Ozgur CALISKAN

Ankara University

15. March 2011

Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/56611/>

MPRA Paper No. 56611, posted 17. June 2014 13:23 UTC

**ESKİ VE YENİ BÖLGESELLEŞME OLGULARI:
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ
Özgür ÇALIŞKAN¹**

ÖZET

Son 30 yıldır dünya ekonomisinde ve ticaretinde yaşanan büyük değişimin en önemli unsurlarından birisi, yeni bir bölgeselleşme dalgası olgusudur. Yeni bölgeselleşme olgusu, 20. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde görülen (eski) bölgeselleşme olgusundan birçok yönüyle farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada yeni bölgeselleşme olgusunun, eski bölgeselleşmeden ayrıldığı noktalar analiz edilmiştir. Çalışma bahse konu yeni bölgeselleşmenin dinamiklerinin ve bu konudaki gelişmelerin öneminin her bir ülke ve ekonomik aktör açısından gözden uzak tutulmamasını önermekte ve bu savı anılan olgunun uluslararası ticari ilişkilerin yapısını ve ülkelerin davranışlarını ve politika seçeneklerini derinden etkileme gücü ve potansiyeline bağlamaktadır.

ABSTRACT

There has been witnessed a great transformation in the world trade over the last three decades. One of the main developments in this transformation is called “new regionalism phenomenon” that distinguish from earlier regionalism. The objective of this paper is to review the major elements of new regionalism that differs from the old regionalism. The paper emphasizes that the significance of such developments should not be overlooked since they have profoundly influenced the nature of international trade relations and the policy choices and behavior of countries.

JEL Codes: F02-International Economic Order; F13-Trade Policy, International Trade Organizations; F15-Economic Integration; F5-International Relations and International Political Economy; F6-Globalization

I. GİRİŞ

Son 30 yılda küresel ekonomik ilişkilerde büyük bir değişim yaşanmaktadır. 20. Yüzyılın son çeyreği ve 21. Yüzyılın ilk 10 yılında hızla gelişen küreselleşme eğilimiyle, ülkeler bu eğilimin beraberinde getirdiği yoğun rekabete uyum sağlayabilmek ve dünya ile entegrasyon sürecini hızlandırabilmek amacıyla çeşitli zamanlarda ekonomik entegrasyon sürecine girmişlerdir. Bu süreç içerisinde dünya ticaretinde önemli değişimler yaşanmış, artan küresel rekabet ortamında ülkeler dış ekonomik ilişkilerini ve politikalarını yeniden düzenlemişlerdir. Özellikle dış ekonomik ilişkileri kısıtlayan geleneksel engeller (tarife, kotalar, sermaye kısıtları vb.) giderek azalmış, malların, sermayenin ve kısmen hizmetlerin serbest dolaşımı anlayışı uluslararası ekonomik ilişkilere hâkim olmuştur. Ülkelerin konumları gerek küresel bazdaki organizasyonlarda (Dünya Ticaret Örgütü) yer almakla ve gerekse yoğun şekilde bölgeselleşme oluşumlarına katılmakla sürekli değişmektedir. Bu bağlamda bugünkü küresel ekonomik düzen, küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin her ikisini de beraber içermektedir.

1990’ların başından bu yana dünya ticaret sisteminde ikili, bölgesel veya bölgeler arası ekonomik entegrasyon anlaşmalarının sayısında önemli bir artış olmuş, bu eğilim son dönemde daha da hız kazanmıştır². “Yeni bölgeselleşme” olarak adlandırılan bahse konu olgu ile birlikte,

¹Doktora Adayı, Ankara Üniversitesi, Cebeci-ANKARA (Çalışmada belirtilen görüşler yazarın kişisel akademik görüşleri olup, hiçbir şekilde kurumunu bağlamaz).

²Özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren, küreselleşme ile birlikte, bölgeselleşme hareketlerinde ciddi artışlar olmuştur. 1948 - 1994 yılları arasında GATT (Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması), 123 bölgesel ekonomik entegrasyon bildirimi almıştır. 1995 yılından sonraki dönemde ise 300’ün üzerinde anlaşma bildirimi yapılmıştır (WTO (2011a), <http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm>). DTÖ’ye bildirimi yapılan yürürlükteki ve müzakereleri devam eden ekonomik entegrasyonların tam listesi ve künyeleri için: WTO (2011b), Regional Trade Agreements Information System (RTA-IS), <<http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>>. Ayrıca

geniş kapsamlı ve derin ekonomik işbirlikleri öngörülmekte ve işbirlikleri gerek içerik gerekse tarafları açısından büyük çeşitlilik göstermektedir. Yeni bölgeselleşme olgusu, gerek küreselleşme (dolayısıyla çok taraflı ticaret sistemi-Dünya Ticaret Örgütü) gerekse ulusal ekonomilerin politika yapım süreçlerini derinden etkilemekte, ülkeler arasındaki ve ülkelerin içindeki ekonomik ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çerçevede, bu çalışmada yeni bölgeleşme olgusu değerlendirilecek ve olgudaki “yeni” kavramının neyi içerdiği, “eski bölgeselleşme” eğiliminden hangi noktalarda ayrıldığı incelenecektir.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BÖLGESELLEŞME VE DALGALARI

20. Yüzyılın ikinci yarısında dünya ekonomisinde “küresel”, “bölgesel” ve “doğal” ekonomik entegrasyon eğilimleri³, uluslararası ticari ve ekonomik ilişkileri derinden etkilemekte ve yeniden şekillendirmektedir. Küresel entegrasyon, temelde GATT/Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çatısı altındaki -ayrımcılık yapmama ilkesini esas alan- düzenlemelere dayanmakta; diğer uluslararası kuruluşlar (IMF, Dünya Bankası gibi) da bu süreçte önemli rol oynamaktadırlar. DTÖ kurallarına göre şekillenen ve DTÖ çatısı altında yapılan ticaret müzakerelerine dayanan çok taraflı ticaret sisteminin bir istisnası (pratikte bu istisna olarak kalmamış, bölgesel entegrasyona gitmek ülkeler için neredeyse temel bir kural olmuştur) olarak belirlenmiş olan bölgesel ekonomik entegrasyon düzenlemelerinin (işbirliği antlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları (STA), gümrük birlikleri, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik) tümü büyük oranda “bölgeselleşme” kavramını oluşturmaktadır. Ayrıca kapsamı ve hızı her geçen dönemde artış eğiliminde olan teknolojik gelişmelere (özellikle bilgi ve iletişim teknolojileri ve ulaşım alanındaki gelişmeler) dayalı doğal (resmi olmayan-informal) bir entegrasyondan da bahsetmek mümkündür.

Bu bağlamda en geniş şekilde bölgeselleşme, ülkelerin ortak zemin ve sistemler oluşturarak siyasi, ekonomik, hukuki işbirliği hareketlerine gitmesini ve özellikle aralarındaki ekonomik ilişkilerini geliştirmelerini ifade etmektedir⁴. Başka bir tanıma göre aynı ekonomik, siyasi ve kültürel coğrafyada bulunan ya da bu coğrafyalara dair çıkarları olan aktörlerin kurdukları örgütlenmeler anlamına gelen bölgeselleşme, coğrafya ve mekân arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkilerin belirlediği siyasi, toplumsal örgütlenmeleri ifade etmektedir⁵. Hemen belirtmek gerekir ki bu çalışmada “bölgeselleşme” kavramı ile temelde “ekonomik” içerikli entegrasyonlar değerlendirilecektir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönem dünya ekonomisi ve ticaret sistemi, birbirinden belirgin yönleri ile ayrılan eski (birinci dalga veya klasik) ve yeni (ikinci dalga) bölgeselleşme hareketi

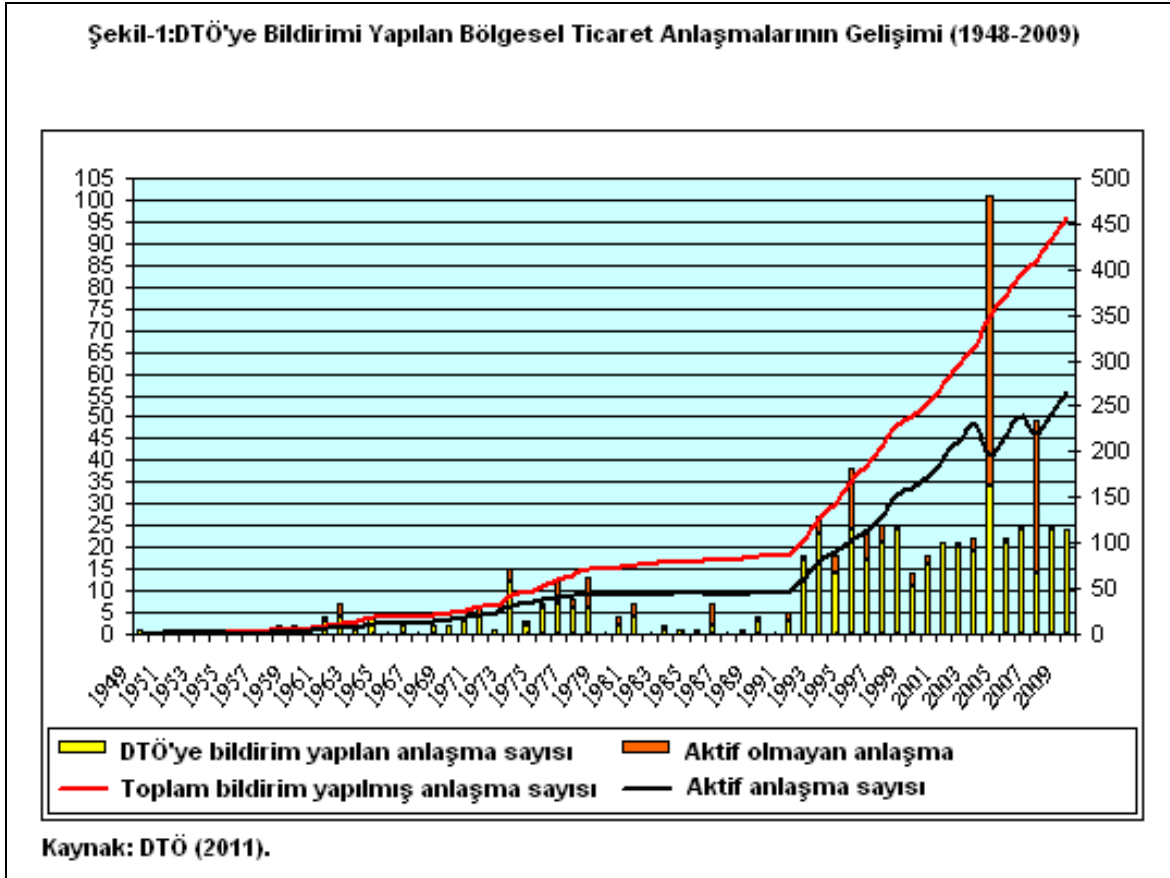
bölgeselleşme konusunu değişik açılardan ele alan kapsamlı güncel bir çalışma için bkz: WTO (2011c), **World Trade Report 2011**, Geneva, August.

³Kavramlar için: Bretschger, L. and T. M. Steger (2004), “The Dynamics of Economic Integration: Theory and Policy”, **International Economics and Economic Policy**, 1 (2-3), s.121. Bu çalışmada değinilmemekle beraber bölgesel ekonomik entegrasyonlara ilişkin 1950’lerden bu yana gelişen ekonomi literatüründeki “teorik” çalışmaların gelişiminin özeti için bkz: Panagariya, A. (2000), “Preferential Trade Liberalization: The Traditional Theory and New Developments,” **Journal of Economic Literature**, 38 (June), 287-331; Karluk, R.S. (2009), **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, 9. baskı, İstanbul, Beta B., s.257-294.

⁴Nebioğlu, H. (1997), **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye**, Ankara, DPT, s.11.

⁵Erol, S. (2006), **Eski ve Yeni Bölgeselleşme Sürecinde Türkiye**, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.9.

olmak üzere iki önemli olguya sahne olmuştur. Şekil-1’den de izlenebileceği gibi Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninde 1990 sonrası görülen yeni bölgeselleşmenin, 1945 sonrası küresel düzende 1960’lar ve 1970’lerde gözlemlenen eski bölgeselleşmeden, gerek nitelik gerekse nicelik olarak büyük oranda farklılaştığı gözlemlenmektedir⁶. Bölgeselleşmenin geleneksel motivasyonlarının (ekonomik nedenler ve güvenlik)⁷, yer çekimi (gravity) modellerinin unsurlarının (coğrafi yakınlık, pazar büyüklüğü gibi) önemi gibi devamlılık unsurları olmakla beraber, bahse konu bölgeselleşme olgularının gerek ortaya çıktıkları siyasi ve ekonomik düzenler gerekse olguların unsurları, gelişimleri ve etkileri dikkate alındığında böyle bir ayrımın yapılmasının zorunlu olduğu görülmektedir.

Burada özellikle vurgulamak gerekir ki, eski ve yeni bölgeselleşmenin farklılaşmasında küresel siyasi ve ekonomik düzendeki büyük dönüşümlerin gölgesi göz önünde bulundurulmalıdır. Şöyle ki Soğuk Savaşın bitmesi ile çift kutuplu küresel siyasi düzen değişmiş; 1980’lerde ithal ikameci politikalardan ve karma ekonomik modellerden, piyasa mekanizmalarına ağırlık veren yapılara bir evrilme ve yoğun bir neoliberal ekonomi politikası dalgası küresel ölçekte yaşanmıştır.

⁶Burada GYÜ’lerin birçoğunun başlangıçta GATT/DTÖ sisteminin dışında olduğu ve GATT’a bildirim yapmadıkları; ancak zaman içinde ve özellikle 1980’lerden sonra GYÜ’lerin çok taraflı ticaret sistemine ilgilerinin ve katılımlarının hızla arttığı göz önünde bulundurulmalıdır.

⁷Bölgeselleşmenin geleneksel ekonomik motivasyonları olarak, daha büyük pazarlara girmek, ticaretin serbestleşmesini sağlayarak ekonomik büyümeyi desteklemek, önemli ticari ortakların piyasaya girişinde istikrarı sağlamak, kaynakların etkin kullanımını ve uluslararası rekabeti arttırmak, siyasi anlamda ortaklıkları çoğaltmak, ticari düzenlemelerde yakınsama sağlamak sayılabilir (Lloyd, P. (2002), “New Regionalism and New Bilateralism in the Asia-Pacific”, ISEAS Working Paper Visiting Researcher Series, No.3, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies, s.6).

A. ESKİ BÖLGESELLEŞME

Eski bölgeselleşme dalgası 1950'ler ve 1960'larda ortaya çıkmış ve bu hareket gelişmiş ve özellikle gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) arasında geniş kabul görmüştür. II. Dünya Savaşından sonra dünya ekonomisinde yaşanan büyük değişimlerle, uygulamaya konan ticaret anlaşmaları genelde coğrafi açıdan ve ekonomik gelişmişlikleri birbirine yakın ülkeler arasında yapılmıştır. 1945 sonrası Avrupa'da ortaya çıkan siyasi ve ekonomik düzen, Soğuk Savaş ve çift kutuplu dünya düzeni, 1950 sonrası koloniciliğin tasfiyesi ile yeni bağımsızlığını kazanan birçok ülkenin ortaya çıkması, 3. Dünya ülkelerinin politik aktivizmi (Bağlantısızlar Hareketi, G-77 gibi) ve ülkelerin kendi ihtiyaç ve tercihleri, eski bölgeselleşmede belirleyici faktörler olmuştur.

Bu dönemde, önce 1950'lerde Avrupa Topluluklarının (AKÇT, AET, EURATOM) oluşturulması ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)'nın kurulmasından sonra bölgeselleşme hareketi Afrika'ya, Latin Amerika'ya ve diğer GYÜ'lere hızla yayılmıştır. Eski bölgeselleşme hareketi daha çok (sayı olarak) GYÜ'ler arasında gözlemlenmiştir (özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkeleri arasında). Bu dönemde ABD ve Uzakdoğu'nun büyük ekonomileri bölgeselleşmeye hemen hemen hiç katılmamışlar ve çok taraflı ticaret sistemine (GATT) ağırlık vermişlerdir.

Bu dönemde ortaya konan bölgesel işbirliği hareketlerinden AET ve EFTA dışındakilerin çoğu başlangıçta belirlenen hedeflerine ulaşamamıştır. Eski bölgeselleşme faaliyetlerinin büyük oranda belirlenen hedefleri yakalayamamasının ve entegrasyon takvimlerini uygulayamamasının nedenleri olarak; siyasi sorunlar ve siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, uygulanan içe dönük ekonomik politikalar, entegrasyon için gerekli ekonomik gerçekliklerden uzaklık (ekonomilerin üretim yapıları, tamamlayıcılıkları veya benzerlikleri, ölçek sorunları, altyapı eksiklikleri), entegrasyon için ön şartların yetersizliği ve kurumsal yapının zayıflığı sayılabilir⁸.

Reel politik ve güvenlik kaygılarının ve savunma ağırlıklı örgütlenmelerin hâkim olduğu Soğuk Savaş döneminde, güçler dengesi bir boyutuyla karşılıklı ekonomik bağımlılık ilkesine göre sağlanmaya çalışılmıştır. Yani bu dönemde ortaya çıkan bölgesel oluşumlarda askeri ve politik nedenler ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda eski bölgeselleşmeyi, coğrafi ve stratejik faktörler etkili olduğu için fiziki bölgeselleşme olarak değerlendirmek yanlış olmaz.

B. YENİ BÖLGESELLEŞME

Yeni bölgeselleşme olgusu, 1980'lerin ortasında belirgin olarak başlamış ve 1990'larda büyük bir ivme kazanmıştır. Eskisinden belirgin bir şekilde ayrılan yeni bölgeselleşme süreci değişik motivasyonları ön plana çıkaran, değişik nitelikler sergileyen, farklı bir siyasi ve ekonomik dünya düzeninin ürünüdür. Yeni bölgeselleşme, Soğuk Savaşın bitimi ve küresel ölçekte esen neo-liberal ekonomik dalga ile birlikte eskisine göre daha farklı bir boyutta kendini göstermiştir ve eskisine göre daha derin, kapsamlı ve kalıcı bir eğilimi yansıttığı görülmektedir.

Yeni bölgeselleşme sürecinde ortaya çıkan farklı bölgesel oluşumların temeli iki ana nedene bağlanabilir; dünya genelinde kırılan büyük güç bloklarına bir cevap ve ekonomik küreselleşmenin oluşturduğu risklerin kontrol edilmesi. Bununla beraber daha spesifik olarak küresel, jeo-stratejik,

⁸Nebioğlu (1997), s.43.; Güngör, B. (2004), "Dünya Ekonomisinde Globalleşme ve Bölgeselleşme Eğilimleri", **Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 6(2), s.21.

bölgesel ve ulusal düzeylerdeki gelişmeler yeni bölgeselleşmenin itici faktörleri olmuştur⁹: Küresel düzeyde çok taraflı ticaret müzakerelerindeki (1980’lerde Uruguay Turunda, 1990 sonlarında Seattle’da ve 2000’li yıllarda Doha Turunda) tikanıklıklar, ABD’nin bahse konu sisteme verdiği önceliği kısmen terk etmesi, Soğuk Savaşın sona ermesi ile merkezi planlama ekonomilerinin dünya ekonomisine eklemlenme çabası (bölgeselleşme bir eklemlenme aracı olmuştur), AB’nin derinleşme (Tek Pazar Programı) sürecine diğer ülkelerin tepkileri; bölgesel düzeyde AB’nin genişleme süreci, Akdeniz stratejisi; ve ulusal düzeyde ülkelerin ihtiyaç ve tercihleri bölgeselleşme hareketlerini hızlandırmıştır.

Ayrıca bu dönemde, eski bölgeselleşme oluşumlarında da derinleşme ve genişleme hareketleri gözlenmiştir ve bahse konu entegrasyonlar yeni küresel gerçeklere uyum sağlamaya çalışmışlardır (ASEAN kapsamında AFTA oluşturulması gibi).

Yeni bölgeselleşmede, yapısal reformlar (Washington Uzlaşısı çerçevesi), uluslararası ekonomik kuruluşlar, sermayenin serbest dolaşımı, doğrudan yabancı yatırımlar, çok uluslu şirketler, hizmetler ticareti, hükümet-dışı kuruluşların rolünün artması, politika yapım süreçlerine katılımın nitelik ve nicelik olarak gelişmesi (demokrasinin konsolidasyonu), çok taraflı ticaret sisteminin etkinliğinin artması ve konu ve üye bakımından genişlemesi ve derinleşmesi anahtar kelimelerdir. Yeni bölgeselleşmede, ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel faktörlerin daha ağırlıklı olmasından dolayı çok daha işlevsel olduğu ve bahse konu bölgeselleşmenin daha iddialı hedeflere yöneldiği söylenebilir.

III. KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Yeni bölgeselleşmenin, eski bölgeselleşmeden farklarına ilişkin genel çerçeve Şekil-2’de yer almaktadır. Bu çerçevede bahse konu farklar aşağıdaki şekilde analiz edilebilir¹⁰:

- Eski bölgeselleşme, Soğuk Savaş siyasi ortamında çift kutuplu bir dünya düzeni çerçevesinde oluşturulurken; yeni bölgeselleşme, çok kutupluluğa kayan bir dünya düzeninde şekil almaktadır. Yeni bölgeselleşme ile çok kutupluluğa kayışın paralel süreçler olarak yürüdüğü gözlenmektedir. ABD’nin hegemonik gücünün aşınması ve Sovyetler Birliği’nin dağılması, yeni bölgeselleşmenin geliştiği bir alan ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede eski bölgeselleşme faaliyetleri, süper güçlerin gölgeleri (veya doğrudan müdahaleleri) ile yürütülürken; yenileri genelde otonom ve anlık (spontaneous) süreçler şeklindedir ve daha çok ekonomik temellere dayanmaktadır.
- Eski bölgeselleşme hareketlerinin daha çok gelişmişlik düzeyleri birbirine yakın ülkeler ve özellikle GYÜ’ler arasında izlendiği söylenebilir (Avrupa dışında görülen bölgeselleşme). Yeni

⁹Fiorentino, R.V., L. Verdeja and C. Toqueboeuf (2007), “The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update”, **WTO Discussion Paper** No.12, Geneva; Çalışkan, Ö. (2010), “The Rise of Preferential Trade Agreements (PTAs): A Review from the Perspective of the South”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 12 (19), s.26-27; Nebioğlu (1997), s.51-53;

¹⁰Lombaerde, P. D. and L. J. Garay (2006), “The New Regionalism in Latin America and the Role of the US”, **UNU-CRIS Working Papers**, No.O-2006/10, April; Burfisher, M.E., S. Robinson, K. Thierfelder (2003), “Regionalism: Old and New, Theory and Practice”, **International Conference: Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading?**, Capri (Italy), June 23-26; Özer, Y. (2005), “Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Bölgeselleşme”, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, (der.) O. Küçükahmetoğlu, H. Çeştepe, Ş. Tüylüoğlu, Ankara, Ekin Kitabevi, s.30-35; Güngör (2004), s.20-25; Erol (2006), s.9-13.

bölgeselleşme hareketlerinde ise nitelik olarak daha çok gelişmiş ülkelerin ağırlığı (merkez ve temel itici güç olarak) göze çarpmaktadır (Burada vurgulamak gerekir ki hem eski hem de yeni bölgeselleşmede AB'nin temel itici aktörlerin başında geldiği görülmektedir¹¹). Yeni bölgeselleşme hareketinin birçok örneği, bir veya birkaç küçük ülkenin büyük bir ülke ile entegrasyona gitmesini içermektedir. Örneğin NAFTA'da Meksika, Kanada ve ABD'ye göre daha küçük ve gelişme düzeyi oldukça farklı bir ekonomidir. ABD'nin STA imzaladığı ülkelerin büyük çoğunluğu (Bahreyn, Şili, Kostarika, Fas, Singapur gibi) için aynı durum söz konusudur. Ayrıca AB'ye 2000'li yıllarda katılan üyeler de AB'nin kurucu üyelerine göre daha küçük ülkelerdir. AB'nin STA imzaladığı Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için de aynı gözlemi yapmak mümkündür. Ayrıca yeni bölgeselleşmede Kuzey-Güney şeklindeki entegrasyonların yanında Kuzey-Kuzey ya da Güney-Güney şeklindeki entegrasyon hareketlerinde de büyük artış olmaktadır. Bu anlamda yeni bölgeselleşmenin, eski bölgeselleşmedeki bölgesel rekabetten ziyade küresel rekabeti temsil ettiğini söylemek mümkündür.

- ABD'nin (ve kısmen Uzakdoğu'nun büyük ekonomileri olan Japonya, Güney Kore ve Çin'in) bu iki dalga esnasındaki rolünün analizi önem arz etmektedir. Birinci dalga esnasında ABD çok taraflı ticaret düzeninin ve GATT ilkelerinin en büyük savunucusu ve baş rol aktörü olmuş, ancak bu dönemde ekonomik açıdan iyi organize olmuş Batı Avrupa'nın çok taraflı ticaret sisteminin önemli bir ayağı olacağı düşüncesiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu liderliğindeki bir entegrasyon hareketini desteklemiştir. Ancak yeni bölgeselleşme dalgası esnasında ABD politika tercihini değiştirmiş, önce İsrail ve Kanada ile STA yapmış, daha sonra Meksika'yı da içerecek şekilde 1990'ların ortasında NAFTA oluşturulmuştur. 2000'li yıllarda ise Orta ve Güney Amerika ülkeleri ile bazı Ortadoğu ve Asya ülkeleri ile STA (bugün itibariyle 17 anlaşma) yoluna gitmiştir¹². Böyle bir politika değişikliğinin başlıca sebepleri olarak 1980'lerde çok taraflı GATT müzakerelerindeki (Uruguay Turu) tikanıklıklar (1999'da Seattle'da ve 2000'li yılların ortasında Doha Turu'nda da benzer sorunlar yaşanmıştır), ABD dış politikasının belli bölgelere yönelik öncelikleri ve bölgeselleşme ile ABD'nin rekabet gücünde aşınma riski gösterilmektedir¹³. Aynı şekilde Uzakdoğu'nun büyük ekonomileri (Japonya, Güney Kore)¹⁴ de başlangıçta ABD gibi çok taraflı ticaret sistemini esas almışlar, 1990'lar ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren ise yoğun bölgeselleşme faaliyetleri içine girmişlerdir. Dolayısıyla yeni bölgeselleşme eğilimine hemen hemen tüm ülkeler ve bölgeler katılmış; yeni bölgeselleşme gerek kapsam olarak gerekse sayı olarak eski bölgeselleşmeye göre daha büyük ve işlevsel bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Hatta günümüzde bölgelerarası (AB-Mercosur, AB-Körfez İşbirliği Örgütü gibi) ve kıtalararası (APEC, AB-Meksika STA, Güney Kore-Şili STA gibi) entegrasyon hareketleri gözlenmektedir.

¹¹AB'nin yapmış olduğu anlaşmalar ve künyeleri için: EC (2011) <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_111588.pdf>; Müzakereleri devam edenler için: <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/html/118238.htm>> (13.03.2011).

¹²ABD'nin yapmış olduğu anlaşmalar için: USTR (2011), <<http://www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements>> (13.03.2011).

¹³Ahearn, R.J.(2006), "Europe's New Trade Agenda", **CRS Report RS22547**, December.

¹⁴Japonya'nın anlaşmaları için: METI (2011), <http://www.meti.go.jp/english/policy/external_economy/index.html>; Güney Kore'nin anlaşmaları için: MFAT (2011) <<http://www.mofat.go.kr/english/econtrade/fta/issues/index2.jsp>> (13.03.2011).

- Eski bölgeleşme ve yeni bölgeselleşme gerek kapsamına aldığı sektörler ve ekonomik faaliyetler gerekse yoğunlaştığı konular itibariyle farklılaşmıştır. Yeni dalgada taraflar, eski bölgeselleşmede olduğu gibi geleneksel ticaret engellerinin (tarifeler, kotalar ve kısmen tarife dışı engeller) düşürülmesi veya kaldırılmasıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda diğer ticaret ve ekonomik düzenlemelerini ve politikalarını da uyumlaştırmaya yönelmektedir. Geleneksel ticaret engellerinin dışında teknik düzenlemeler, fikri mülkiyet hakları, yatırımlar, ulaşım ve iletişim konuları, kamu alımları, rekabet, devlet yardımları gibi birçok konuda işbirliği gündeme gelebilmektedir. Öte yandan eski küreselleşmede odak, sanayi ürünleri konusunda iken artık odak sanayi ürünlerinin ötesinde malların tümü, hizmetler ve yatırımlara doğru kaymıştır. Bu anlamda yeni bölgeselleşme eskiye nazaran daha karmaşık ve çok daha ileri düzeyde bir entegrasyona işaret etmektedir. Bu çerçevede yeni bölgeselleşme düzenlemeleri, “derin entegrasyonu” içermektedir.
- Eski bölgeselleşme 1945 sonrası kurulan dünya ekonomik düzeni içinde ortaya çıkmış; 1960’lar ve 70’lerde görülen ithal ikameci ekonomi politikalarının uygulandığı, birçoğu planlı veya karma ekonomi modelini seçen ve ekonomilerinde kamu sektörünün ciddi ağırlığının olduğu coğrafyalarda yoğun olarak yaşanmıştır. Bahse konu dönemde çok taraflı ticaret sistemine (GATT) katılım oldukça sınırlı kalmış; eski bölgeselleşme ulus devletlerin ana aktör olarak ekonomi politikaları yapım süreçlerinde yer aldığı bir çerçeve içinde gelişmiştir. 1980’lerden itibaren küresel ölçekte dışa açık ekonomi politikaları ağırlık kazanmış, uluslararası kuruluşların (özellikle IMF ve Dünya Bankası) da yönlendirdiği neo-liberal ekonomik politikalar Soğuk Savaşın sona ermesi süreciyle beraber yoğun olarak hissedilmiştir. 1990’larda DTÖ sistemine ilgi daha da artmış; bu bağlamda çok taraflı ticaret sistemi ile yeni bölgeselleşme olgusunun büyük oranda birbirlerini tamamlayıcı nitelikler taşıdığı görüşleri ağırlık kazanmıştır¹⁵. Yeni bölgeselleşme kapsamındaki düzenlemeler, eskiye nazaran çok daha büyük oranda DTÖ’ye bildirilmiş ve uygulamada da GATT’ın bölgesel entegrasyonlar için belirlediği kurallar (ana olarak GATT 1947 ve 1994’ün 24. maddesinde belirtilen prensipler) büyük oranda dikkate alınmış, açıktan ihlal edilmemeye özen gösterilmiştir. Eski bölgeselleşmede DTÖ kurallarının ve diğer uluslararası kuruluşlarının (Dünya Bankası ve IMF) rolü oldukça sınırlıdır. Bu anlamda 1980 ve 1990’larda uluslararası kurumlar aracılığı ile yürütülen yapısal reformlar sonucunda birçok GYÜ’de çok taraflı ticaret sistemi benimsenmiş, piyasa ve dışa açıklık karışıklığı kaldırılmış ve yeni bölgeselleşme bahse konu GYÜ’lerin dünya ekonomisine eklenmesinde tamamlayıcı rol oynamıştır. Bu çerçevede eski bölgeselleşme, ekonomik anlamda kısmen içe dönük ve korumacı iken; yenisi, açık ve birbirine bağımlı dünya ekonomisi ile uyumludur.
- Yeni bölgeselleşme sürecinde yeni unsurların belirleyiciliği de artmıştır. Bu çerçevede eski bölgeselleşmede ulusal tasarruf oranı, yatırımlar ve kısmen gelişmiş ülkelerce yapılan kalkınma yardımları önemli unsurlar iken; yeni bölgeselleşme ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar çok daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda üretimin küreselleşmesinin ve küresel ölçekte üretim süreçlerinin parçalanarak farklı ülkelerin dâhil olduğu (ve olmak için rekabet ettikleri) üretim ve değer zincirlerinin oluşmasının, çok uluslu şirketlerin, firma-içi ve endüstri-içi ticaretin artan önemini vurgulamak gerekir. Ayrıca teknolojideki gelişmelerin kapsamı ve boyutları ve ulaştırma ve lojistik alanındaki gelişmeler de eski ve yeni bölgeselleşmeyi

¹⁵Baldwin, R. (2006), “Multilateralising regionalism: spaghetti bowls as building blocs on the path to global free trade”, **The World Economy**, 29 (11), s.1451- 1518. Aykırı görüş için: Bhagwati, J. (2008), **Termites in the Trading System: How Preferential Agreements Undermine Free Trade**, Oxford, NY.

şekillendiren altyapının büyük oranda farklılaştığına işaret etmektedir. Doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek ve küresel üretim ve değer zincirlerinde yer almak için, ülkeler 1990’lardan itibaren (yeni) bölgeselleşmeyi önemli bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bu çerçevede eski bölgeselleşme, çok büyük oranda ulus devletle ilgili iken ve politika yapım süreçlerinde ulus devletin tek temel belirleyici olduğu ve uluslararası ekonomik ilişkilerde de reel-politiğin ağırlığının bulunduğu bir olguyu işaret ederken; yenisi küresel üretim ve değer zincirlerinin bir parçası olma çabası ve dünya ekonomisine eklemlenme aracı gibidir. Yeni bölgeselleşmede ulus devletin ötesinde politika yapım süreçlerinde çok uluslu şirketler, uluslararası kurumlar, büyük sermaye grupları, özel sektör, işçi ve çevre örgütleri ve diğer sivil toplum kuruluşlarının zaman içinde artan oranda rol oynadıkları görülmektedir. Ayrıca yeni bölgeselleşmede güvenlik ve ekonomik boyutun yanında demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve diğer siyasi konuların da kısmen gündeme geldiği görülmektedir (özellikle Kuzey-Güney arasındaki yeni bölgeselleşmede; günümüzde ABD ve AB’nin GYÜ’ler ile imzaladığı anlaşmalar ve bunların onay süreci örnek verilebilir). Yeni bölgeselleşme bazı ülkelerin daha demokratik bir yapıya dönüşümünde olumlu katkılar yapabildiği gibi, bu süreçte bazı ülkelerin asimetrik ilişkilerin sonucunda birtakım dayatmalarla karşılaştığını da vurgulamak gerekmektedir.

V. SONUÇ

Son 30 yıldır dünya ekonomisinde ve ticaretinde büyük bir değişim yaşanmaktadır. Geniş etkileri olan yeni bir bölgeselleşme dalgası, bu değişimin en önemli unsurlarından birisidir. Yeni bölgeselleşme olgusu, 20. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde görülen (eski) bölgeselleşme olgusundan birçok yönüyle farklılıklar göstermektedir. Bu çerçevede, bu çalışmada yeni bölgeselleşme olgusunun, eski bölgeselleşmeden ayrıldığı noktalar analiz edilmiştir. Çalışma bahse konu yeni bölgeselleşmenin dinamiklerinin ve bu konudaki gelişmelerin öneminin her bir ülke ve ekonomik aktör açısından gözden uzak tutulmamasını önermekte ve bu savı anılan olgunun uluslararası ticari ilişkilerin yapısını ve ülkelerin davranışlarını ve politika seçeneklerini derinden etkileme gücü ve potansiyeline bağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Ahearn, R.J.(2006), “Europe’s New Trade Agenda”, **CRS Report RS22547**, December.

Baldwin, R. (2006), “Multilateralising regionalism: spaghetti bowls as building blocs on the path to global free trade”, **The World Economy**, 29 (11), ss.1451-1518.

Bhagwati, J. (2008), **Termites in the Trading System: How Preferential Agreements Undermine Free Trade**, Oxford, NY.

Bretschger, L. and T. M. Steger (2004), The Dynamics of Economic Integration: Theory and Policy, **International Economics and Economic Policy**, 1 (2-3), ss.119-134.

Burfisher, M.E., S. Robinson, K. Thierfelder (2003), “Regionalism: Old and New, Theory and Practice”, **International Conference: Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading?**, Capri (Italy), June 23-26.

Çalışkan, Ö. (2010), “The Rise of Preferential Trade Agreements (PTAs): A Review from the Perspective of the South”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 12 (19), ss.25-38.

EC (2011) <<http://trade.ec.europa.eu/doclib/html/118238.htm>> (13.03.2011).

Erol, S. (2006), **Eski ve Yeni Bölgeselleşme Sürecinde Türkiye, Basılmamış Y. Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Fiorentino, R.V., L. Verdeja and C. Toqueboeuf (2007), “The Changing Landscape of Regional Trade Agreements: 2006 Update”, **WTO Discussion Paper** No.12, Geneva.

Güngör, B. (2004), “Dünya Ekonomisinde Globalleşme ve Bölgeselleşme Eğilimleri”, **Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 6(2), ss.17-28.

Karluk, R.S. (2009), **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, 9. baskı, İstanbul, Beta B.

Lloyd, P. (2002), “New Regionalism and New Bilateralism in the Asia-Pacific”, **ISEAS Working Paper Visiting Researcher Series**, no.3, Singapore, Institute of Southeast Asian Studies.

Lombaerde, P. D. and L. J. Garay (2006), “The New Regionalism in Latin America and the Role of the US”, **UNU-CRIS Working Papers**, No.O-2006/10, April.

METI (2011), <http://www.meti.go.jp/english/policy/external_economy/index.html>, (13.03.2011).

MFAT (2011) <<http://www.mofat.go.kr/english/econtrade/fta/issues/index2.jsp>> (13.03.2011).

Nebioğlu, H. (1997), **Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye**, Ankara, DPT, s.11.

Özer, Y. (2005), “Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Bölgeselleşme”, **Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, (der.) O. Küçükahmetoglu, H. Çeştepe, Ş. Tüylüoğlu, Ankara, Ekin Kitabevi.

Panagariya, A. (2000), “Preferential Trade Liberalization: The Traditional Theory and New Developments,” **Journal of Economic Literature**, 38 (June), 287-331

USTR (2011), <<http://www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements>> (13.03.2011).

WTO (2011a), <http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm> (13.03.2011).

WTO (2011b), **Regional Trade Agreements Information System (RTA-IS)**, <<http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>> (13.03.2011).

WTO (2011c), **World Trade Report 2011**, Geneva, August.

Şekil-2: Eski ve Yeni Bölgeselleşme Olguları: Karşılaştırmalı Analiz

	Eski Bölgeselleşme Dinamikleri	Yeni Bölgeselleşme Dinamikleri
1	Soğuk Savaş dönemi ve çift kutuplu dünya düzeni	Çok kutupluluğa kayan dünya siyasi sistemi; ekonomik çok kutupluluk
2	İtici faktörler: Geleneksel ekonomik nedenler; Koloniciliğin sona ermesi, 3. Dünya Ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri, 3.Dünyacılık Akımı (Bağlantısızlar; G-77 vb.); 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa kıtasındaki siyasi düzen; ülkelerin kendi tercihleri	İtici faktörler: Geleneksel ekonomik nedenler; çok taraflı ticaret sistemindeki problemler ve büyük tıkanıklıklar (1980’lerde Uruguay Turu’nda; 1999 Seattle’da; 2000’li yılların ortalarında Doha Turu’ndaki sorunlar); Soğuk Savaşın sona ermesi ve Geçiş ekonomilerinin dünya ekonomisine eklemlenmeleri; AB genişleme ve derinleşme süreci ve AB’nin dış (ekonomik) politika tercihi; ülkelerin kendi tercihleri
3	İthal ikameci kalkınma politikaları; İçer dönük yoğun ekonomi politikaları	İhracata dönük kalkınma stratejisi, dünya ekonomisi ile bütünleşme eğilimleri
4	Planlı ve karma ekonomi modelleri (Kaynakların planlı ve kamu eliyle dağılımı)	Neo-liberal ekonomik modeller (Kaynakların piyasa tarafından dağılımı)
5	Bölge-içi ticaretin önemi ve önceliği	Ticari açıklık, yabancı yatırımın önemi; açık bölgeselleşme
6	Bölgesel rekabet	Küresel rekabet, her ülkenin sürece bir şekilde katılması
7	Temel olarak sanayi ürünlerinin serbest dolaşımı	Mallların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı
8	Geleneksel ticaret engellerinin kaldırılması	Derin bütünleşme
9	GYÜ’ler için tek taraflı tercihli muamele	Karşılıklı ve eşit muamele
10	GATT sistemi ve sınırlı sayıda ülkeyle sınırlı alanda (sanayi ürünleri; tarifeler) etkili olan çok taraflı ticaret sistemi; Uluslararası kuruluşlarının rolü daha kısıtlı	Daha etkin DTÖ ve gerek konu (tüm mallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları ve diğer kurallar) gerekse üye bakımından küresel ölçekte bir “çok taraflı ticaret sistemi”; Uluslararası kuruluşlar süreçte daha etkin rol sahibi
11	Bretton Woods Sistemi (1945-1973) ve sonrası	Washington Uzlaşısı (1990’lar) ve Yeni Washington Uzlaşısı (2000’ler) çerçevesi, sermayenin serbest dolaşımı
12	Genelde bir bölgesel gruba üye olma	Birden fazla bölgesel gruba üye olma; bölgelerarası ve kıtalararası faaliyetler
13	Güney-Güney veya Kuzey-Kuzey işbirliği (Coğrafi olarak yakın ve ekonomik gelişmişlikleri benzer ülkeler arasında)	Kuzey-Güney işbirliği dahil her tür hem bölgesel hem de kıtalararası işbirliği (Ekonomik gelişmişlikleri oldukça farklı ülkeler arasında da yaygınlaşması; Yeni bir Merkez-Çevre ilişkisinin oluşumu)
14	Ulusal ekonominin dinamikleri (ulusal yatırım ve tasarruf oranları) ve kamunun ekonomideki ağırlığı ve belirleyiciliği	Doğrudan yabancı yatırımların öneminin artması (teşvik politikası olarak bölgeselleşme), üretimin küreselleşmesinin ve küresel ölçekte üretim aşamalarının parçalanarak üretim ve değer zincirlerinin oluşması; firma-içi ticaret
15	Ulus devlet politika yapım sürecinde temel aktör; reel politik uluslararası ilişkilere hakim; güvenlik kaygıları ekonomik entegrasyonların da temel belirleyicilerinden birisi	Hükümet-dışı aktörlerin politika yapım süreçlerinde öneminin artması (Çok uluslu şirketler, özel sektör, işçi örgütleri, çevre örgütleri, diğer sivil toplum kuruluşları); ekonomik boyut ötesinde demokrasî, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi siyasi konuların gündemde ciddi ağırlığının artması
16	Altyapı sorunları (GYÜ’lerde)	Bilgi ve iletişim teknolojisindeki ve ulaşım ve lojistik alanındaki gelişmelerin hızı ve kapsamı çok daha fazla
17	Genelde başlangıçtaki hedeflere ulaşamaması, belirlenen takvimlerin işletilememesi	Daha karmaşık, kalıcı ve hukuki temelleri daha güçlü bir olgu

Kaynak: Erol (2006), s.13’den esinlenerek, kaynakçada belirtilen tüm çalışmalardan yararlanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

ÇALIŞKAN, Özgür (2011), “Eski ve Yeni Bölgeselleşme Olguları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Sunum Metni, Ankara Üniversitesi, 15 Mart 2011.